

ZMAJEVA ŠPILJA

Vlado Božić

U vjerovanju mnogih naroda zmaj je mitološko biće natprirodne snage i drugih osobina, kojemu je tijelo sastavljeno od dijelova tijela različitih životinja. Kombinacije tijela ovise o kulturnim sredinama i narodima. U nas se zmaj obično zamišlja kao kombinacija tijela velikog guštera, s krilima kao u šišmiša i glavom kao u krokodila. Zmaj obavezno riga vatru. U staroslavenskoj mitologiji zmaj je gospodar mraka i personifikacija zla. Zbog toga ne čudi vjerovanje da zmaj živi u špilji. U svjetskoj umjetnosti glasovitim su junacima postale osobe koje su se borile protiv zmaja i pobijedile ga (u Zagrebu se uz Hrvatsko narodno kazalište nalazi skulptura koja prikazuje Sv. Jurja kako se bori sa zmajem).

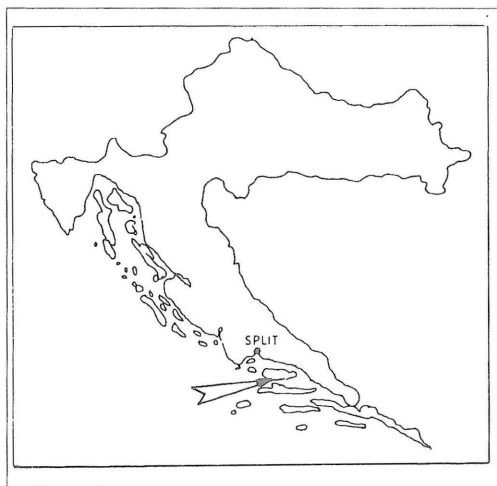
Legende i priče o zmajevima vrlo su stare. Jedna od takvih je i ona o zmaju Voazu koji je živio u špilji Šipunu u Cavtatu, maloj turistički uređenoj špilji koja u svom prospektu ima lik zmaja. Vjerovanje da zmajevi žive i u špiljama naših planina više je puta bilo potkrijepljeno nalazom čovječje ribice (*Proteus anguinus*) u izvorima nekih gorskih potoka i rijeka. Ljudi su mislili da je čovječja ribica zmajeva beba. Jedina špilja u hrvatskoj koja se zove "zmajeva" nalazi se na otoku Braču kod turistički poznatog mjesta Bola. Zmajevih špilja ima po cijelom svijetu. Gotovo svaka zemlja u kojoj ima špilja ima i svoju Zmajevu špilju. Zmajeva špilja na otoku Braču ipak je posebna, jer se zmaja u špilji može vidjeti svakodnevno. Zmajevu špilju hrvatski su speleolozi istražili još 1959.god. prilikom regionalnog speleološkog istraživanja otoka Brača, što ga je organiziralo Speleološko društvo Hrvatske za potrebe vojske. Već tada su u špilji uočeni vrijedni reljefi, ali kako su izrađeni nacrti bili "vojna tajna", o ovoj, kao ni o drugim špiljama i jamama, nije se smjelo govoriti. Na vrijednost špilje kao izvanredan vjerski i kulturni spomenik upozorio je brački svećenik Ante Škobalj 1986.god. objavivši posebnu knjigu o špilji, tiskanu u Splitu, ali u crkvenom izdanju, u relativno malom

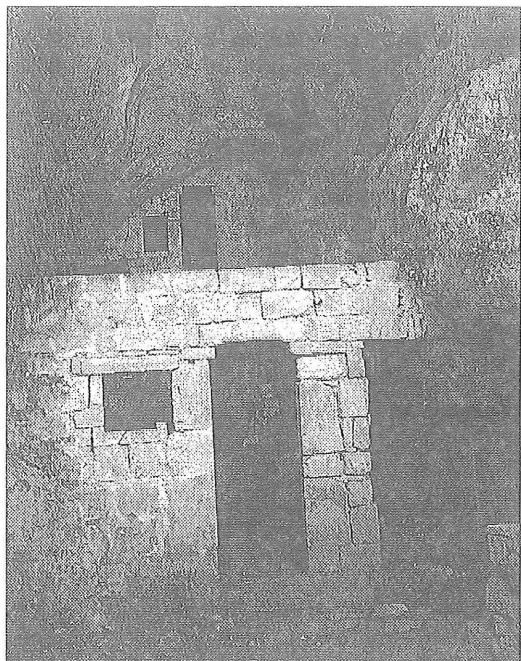
broju primjeraka i zato teško dostupnu široj javnosti. Dobro poznavajući Sveto pismo, Ante Škobalj je gotovo svim figurama reljefa našao tumačenje u Evandelju i usporedbu u srednjovjekovnoj umjetnosti svijeta (literaturi, slikarstvu).

Od speleologa su prvi o špilji pisali Englezi, ali relativno površno, jer nisu uočili vrijednost reljefa, iako su za posjet bili potaknuti napisom svojih prehodnika turista (Oldham, 1986). U turističkom vodiču po otoku Braču Petar Šimunović je (1987) mnogo teksta, slika i crteža posvetio špilji, a za tumačenje figura koristi se Škobaljevom knjigom. O špilji je malo pisano i u vodiču po Braču Gjuro Žuljevića (1987).

Lijepi speleološki prikaz špilje dao je austrijski speleolog Heinrich Kusch u časopisu *Die Hoehle* (1991).

Špilja se nalazi na južnoj strani otoka Brača, jugozapadno od vrha Vidova gora (778 m) u smjeru sela Murvice, na oko 280 m nadmorske visine, na južnoj padini brjega ispod uočljivih stijena. Najlakši je pristup iz Bola, odakle treba krenuti na zapad prema Zlatnom ratu asfaltnom cestom oko 1 km, a onda nastaviti makadamskom cestom do sela Murvice. Cesta završava s parkiralištem usred sela, smještenog na strmom obronku brda. Do špilje se može doći puteljkom iz sela koji vodi uzbrdo na

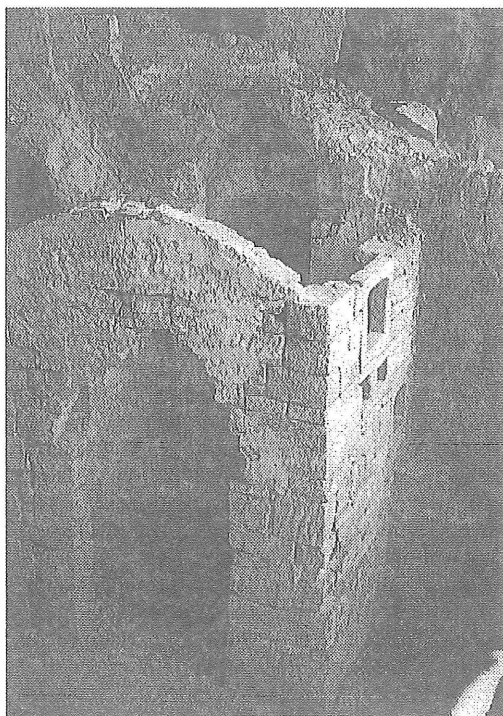
Unutrašnjost samostana
Interior of monastery

Foto: Vlado Božić

sjeveroistok. Jedan je put strm i vodi kamenjarom najprije do ostataka samostana Silvio ili Dubrvice (oko 150 m iznad sela), odakle ima stazom prema istoku, u blagom usponu, još oko 500 m do špilje. Drugi put nije tako strm, također vodi prema sjeveroistoku kroz nisku šumicu do sipara s vrtovima i vinogradima, pa zavojito prema sjeveru i onda prema zapadu do ruševina samostana Stipančiči. Od njega staza vodi na zapad, ne gubeći visinu, oko 300 m izrazite stijene u podnožju koje se nalazi Zmajeva špilja. Ulaz u špilju vidljiv je s mora, ali i sa ceste za Murvicu, oko 1 km ispred sela u pravcu sjeverozapada, lijevo od dobro vidljivih ruševina samostana Stipančiči. S ceste se može uz vinograde ravno na sjever stazicom koja se spoji sa stazom iz Murvica. Bilo kojim putem da se krene, potrebno je oko 45 minuta hoda.

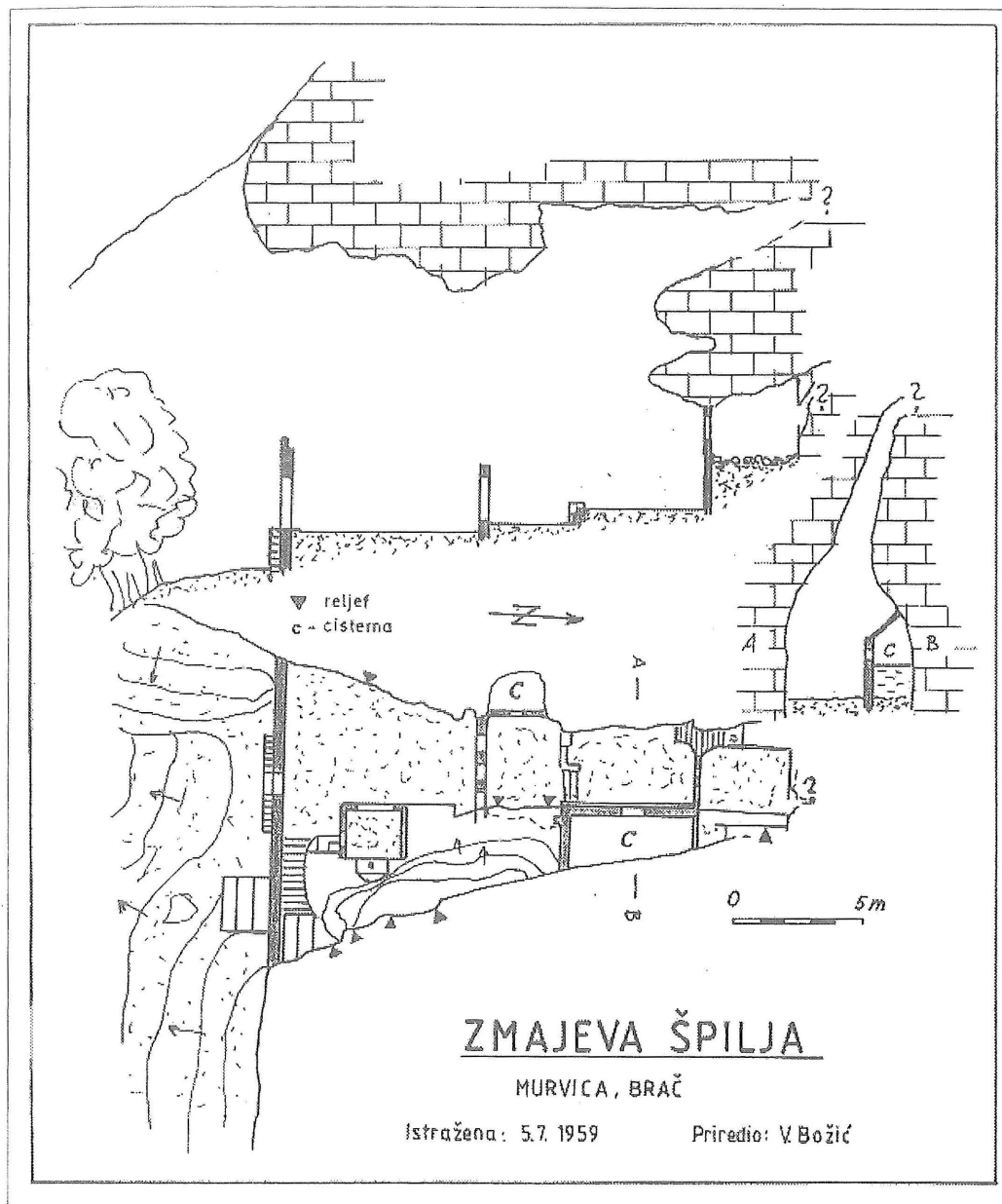
Velik otvor Zmajeve špilje nalazi se u zapadnom podnožju prevjesne stijene dugačke stotinjak metara. Ispod te stijene pruža se sipar omeđen s istoka i zapada malim grebenom, koji se doima kao građeni zid. Sipar je strm, ali pregrađen brojnim suhozidima tvori plodne terase. Na stazi kojom se prelazi istočni greben sagrađeno

je suženje, a s unutarnje strane grebena iskopano je udubljenje koje je najvjerojatnije služilo kao stražarnica. Na zapadnom grebenu također postoji suženje prolaza. Od te staze, koja spaja istočni sa zapadnim grebenom, odvaja se staza u sjevernom smjeru uz zapadni greben, oko 30 m strmo uzbrdo, djelomično uklesanim a djelomično sagrađenim stubama, do ulaza u špilju. U tom zapadnom grebenu, desetak metara iznad staze koja vodi do špilje, nalazi se prirodno udubljenje dorađeno ljudskom rukom tako da tvori udobnu fotelju zaštićenu od kiše i vjetra. Odavde je lijep vidik na teren ispred špilje i na samostan Stipančiči, pa je i to mjesto možda služilo kao stražarnica. Odavde, kao i sa cjeloga zapadnog grebena, pruža se krasan pogled na Zlatni rat i Bol u smjeru jugoistoka i na Murvice u smjeru jugozapada. Teren je ispred špilje i iznad nje strm, ali brojni podzidi i ostaci raznih nastambi upućuju na zaključak da je nekada ovdje živjelo dosta ljudi koji su sav taj teren intenzivno iskorištavali.

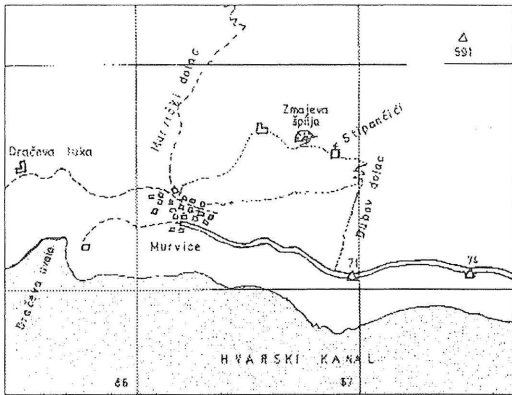
Kapelica
The Chapel

Foto: Vlado Božić

Otvor špilje okrenut je prema jugu, širok 11 m i visok oko 12 m. Špilja se pruža točno prema sjeveru dvadesetak metara i prema kraju se suzuje na oko 3 m. Na samom ulazu sagrađen je zid visok 4,4 m i dugačak koliko je širok otvor špilje kao zaštita od pogleda i eventualnih napadača. Na maloj zaravni ispred zida, uz istočni dio, nalaze se tri rake s kamenim

nadgrobnim pločama. Otvor u zidu za ulaz u špilju nalazi se 1,4 m iznad zaravni. Do njega se sa zaravni dolazi uskim stubama sagrađenim uz zid s obje strane ulaza. Od ovoga zida pa do kraja špilje prostor je ureden kao mali samostan, što znači da je na više mjesta kopana živa stijena i da su sagrađeni kameni zidovi. Cijela je špilja lijepo osvijetljena danjim svjetlom.

Najveća je prostorija u tom samostanu predvorje ravnoga dna od nabijene zemlje i kamenja, dugačka 7,5 m a široko od 7-3 m. Tu odmah upada u oči reljef zmaja na zapadnoj stijeni špilje visok 2 i dugačak 3 m. Na istočnoj strani predvorja ostaci su zidova kapelice, s oltarom uklesanim u živu stijenu. Između pregradnog zida i kapelice vode stube do još dva groba ukopana u stijenu. Tu se iznad kapelice, u dužini od oko 5 m, nalazi više uklesanih reljefa. Predvorje završava zidom visokim 2,2 m, s prozorom i vratima kroz koja se ulazi u prostoriju veličine 2,7x3,7 m. Na zapadnoj strani tu je u živoj stijeni uklesana cisterna veličine 1,2x2 m u kojoj i sad ima vode, a na istočnoj stijeni je u visini očiju uklesano više manjih reljefa, dok se pri dnu stijene nalazi ispušni otvor iz velike cisterne, vrlo lijepo oblikovan (u obliku ljudske glave). Na sjevernoj strani te prostorije u podu su ostaci nekog zida i stuba, tako da je slijeđuća prostorija na oko 0,5 m većoj visini. Pod se i tu sastoji od nabijene zemlje i kamenja. Ova je prostorija dugačka 5, a široka skoro 3 m. Njezin istočni dio je ožbukani zid velike cisterne pune vode, gore djelomično pokriven kamenim pločama, dok je zapadni zid živa stijena. Na kraju špilje se nalazi prostorija sva isklesana u stijeni, a samo je s prednje strane zgrađena zidom na kojem se nalaze dva otvora. Veličina joj je 2,7x2,5 i visina oko 2,5 m. U nju se ulazi uskim stubama uz zapadni zid. Na njezinoj istočnoj stijeni također ima uklesanih reljefa. Špilja je nastala uzduž pukotine pravca sjever - jug u naslagama vapnenca kredne starosti. Kako u špilju prodire danje svjetlo, a kroz pukotine stijena cijedi se voda, u špilji ima prilično

vlage, što pogoduje rastu raznih biljaka oko ulaza i u samoj špilji (iznad zadnje prostorije u stropu špilje čak raste smokva!), a u blizini vode i u zadnjoj prostoriji ima mnogo raznih mušica i komaraca. Sudeći po veličini svih prostorija prilagođenih za boravak ljudi u špilji, u tom su samostanu mogla živjeti najviše 2-3 čovjeka. Prema podacima iz Dominikanskog samostana u Bolu, na ovaj su dio otoka doselili monasi glagoljaši s kopna, iz Poljica kraj Splita, još u 15. stoljeću, bježeći pred Turcima. Oni su tu osnovali više samostana, već spomenuti samostan Dubravice, Stipančići, ovaj u Zmajevoj špilji i samostan Blaca (još zapadnije od Murvice). U ovom špiljskom samostanu su 1483. napisali prvu glagoljašku knjigu - inkunabulu, koja se sada čuva u samostanu u Bolu. No oni nisu bili prvi stanovnici te špilje. Budući da je ona dobro vidljiva s mora, a poznato je da su u okolici Bola i u Murvicama obojavali i Rimljani, lako je pretpostaviti da su i oni bili ovdje, barem povremeno. Iako ima dokaza za boravak ljudi i u pretpovijesnom dobu na otoku Braču, nije izvjesno da su baš boravili i u ovoj špilji, ali je sigurno da su ljudi boravili u špilji i prije dolaska monaha glagoljaša u 15. stoljeću.

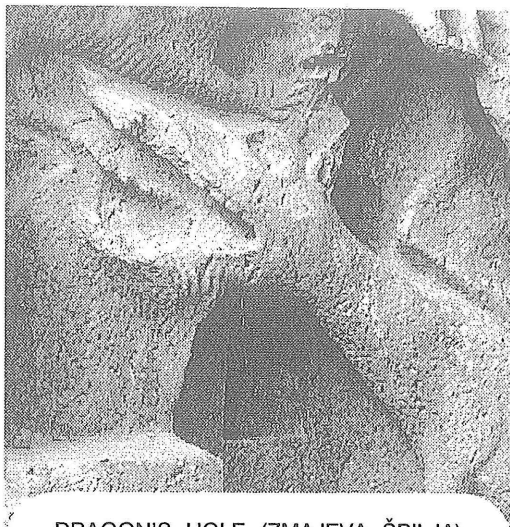
Ni za jedan reljef u špilji ne može se sigurno utvrditi vrijeme nastanka, no ipak se smatra da je reljef zmaja najstariji. Taj je reljef najveći i najljepši i po njemu je špilja dobila ime. Glavna je figura reljefa zmaj. Nalazi se na njegovoj desnoj strani i gleda s desna u lijevo. Zmajevu je tijelo oslonjeno na jednu nogu, sa šapom u plitkom bazenu s vodom. Na uzdignutom tijelu stoji glava krokodilskog oblika s otvorenim ždrijelom iz kojeg riga vatru. Iznad zmaja je životinjsko tijelo s glavom sličnom lavu ili leopardu, koje šapama drži đavolovu glavu (dobro se ističu rogovi). U lijevom je dijelu reljefa ljudsko lice u obliku mladog mjeseca. Malo dalje lijevo nazire se još jedna ljudska glava s bradom i dugom kosom koja gleda prema otvoru špilje. Ispod bazena s vodom u kojem stoji zmaj nalazi se lik pelikana. Po rubu reljefa ima još nekoliko raznih figura. Upravo ovi glavni likovi reljefa svojom simbolikom upućuju na vrijeme njegove izrade, a to je vrijeme prije dolaska monaha glagoljaša u špilju. Sve upućuje na zaključak da je špilja bila staroslavensko svetište. Zmaj kao gospodar mraka u staroslavenskoj mitologiji, glavni je

i odlučujući lik za pretpostavku. Reljef lava koji drži đavolovu glavu simbolizira pobjedu Dobra nad mračnim silama Sotone, a zmaj i mjesec također predstavljaju borbu "Dobra i Zla". Na istočnom zidu špilje reljefi nisu tematski povezani. Idući stubama uz vanjski zid do stijene s reljefima, najprije se vidi ruka koja drži školjku (možda je to predstavljalo žrtvenik), malo dalje lijevo su skulpture muške i ženske glave na kojima se nalaze krune s križevima i najvjerojatnije predstavljaju neke vladare, kralja i kraljicu. Malo dalje je reljef pelikana s gnijezdom i mladima, a još dalje reljef anđela. Za ostale reljefe u špilji teško je reći što predstavljaju.

Sa čisto speleološkog gledišta Zmajeva špilja nema posebne važnosti, jer je to mala i jednostavna špilja, ali joj značaj daju reljefi i građevine u njoj. Špilju nažalost još nije valorizirala naša Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, jer nije zaštićena zakonom, premda to po svojim karakteristikama svakako zaslužuje. Iako su na ulazu u špilju (otvor u zidu) postavljena rešetkasta željezna vrata, a iz Bola se u špilju organiziraju turistički posjeti s vodičem, u špilju mogu ulaziti i posjetitelji sami, što znači da postoji mogućnost oštećivanja i onečišćenja špilje. Ona zavređuje zaštitu države kao spomenik kulturne baštine nulte kategorije i kao spomenik prirode povijesnog značaja. Posjet ovoj maloj ali zanimljivoj špilji svakog će posjetitelja potaknuti na razmišljanje, a speleologa, arheologa i povjesničara na želju za daljim proučavanjem.

Literatura:

- Anna Oldham, 1986 : Yugoslavia 1986 Dragon's cave, The British caver, Crymych, England, No.100, p. 1-4*
Ante Škobalj, 1986: Zmajeva špilja, Split
Petar Šimunović, 1987: Brač, Zagreb, str. 87-90
Euro Žuljević, 1987: Brač, Zagreb, str. 51
Heinrich Kusch, 1991: Die Zmajeva pećina - ein glagolitisches Hohlencloster auf der Insel Brač /Dalmatien/, Die Hohle, Graz, Oesterreich, Heft 3, b.66-72

DRAGON'S HOLE (ZMAJEVA ŠPILJA)

by Vlado Božić

There is a small cave only about twenty meters long, located about 5 km from the touristic city of Bol in the southern part of the Brač island, which hosts a monastery built in 15th century by Glagolitic monks. They have moved here from Poljica near the city of Split seeking exile from Turks. They built a high wall for protection in front of the cave entrance, a water tank, a chapel and living quarters in the cave. They made several bas-reliefs in the bare rock, and the largest as well as the nicest is a dragon scene, after which the cave was named. Other outstanding reliefs portray a lion with devil's head in claws, the half-moon shaped as human head, a pelican, a king and a queen, an angel etc. In 1986 Ante Škobalj, a priest from Brač gave explanation of those reliefs based on comparison with the Gospel. A dragon in ancient Slavic mythology represents the master of darkness (that is why it lives in a cave) and the personification of evil. The scene of half-moon and dragon represents a fight of the Good and Evil, the scene of lion with devil's head symbolizes the victory of the Good over the Satan's forces. There are explanations to the other figures, too. It is proposed that the cave should become a site under the state protection as a cultural, historical and natural heritage monument.